

г) *перекодування* наведеної в тексті інформації в інші знакові форми; зображення змісту навчального тексту в вигляді структурно-логічної схеми на різних етапах вивчення матеріалу;

г) *усне переказування тексту* з метою глибшого усвідомлення та ін.

- 4) розвиток уваги до сигналів тексту, насамперед до слів (незрозумілих, ключових, образних тощо), та причинно-наслідкових зв'язків;
- 5) організація роботи з новою інформацією з врахуванням особистісного типу її сприймання та когнітивного стилю опрацювання;
- 6) створення умов роздумів над смислом тексту з метою виявлення суб'єктивного досвіду учня, його власної думки та активного сприймання текстової інформації;
- 7) навчання стратегії розуміння тексту (активізація спеціальних знань, прогнозування, виявлення основної інформації, уточнення деталей, візуальна репрезентація тексту, виділення нової інформації, узагальнення інформації, критичне осмислення тексту).

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку передбачають пошук нових ефективних способів формування умінь розуміння навчального тексту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Благодаренко Л.Ю. Підручник з фізики як комплексна інформаційна модель освітнього процесу // Зб. наук. пр. – К.: Видавництво “Науковий світ”, 2006. – 223 с.
2. Коропулина В.Н., Смирнова М.Н., Гордеева Н.О., Балабанова Л.М. Психологический словарь. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2003. – 640 с.
3. Коршак Є.В., Ляшенко О.І., Савченко В.Ф. Фізика, 10 кл.: Підр. для загальноосвіт. навч. закл. – К.: Ірпінь ВТФ “Перун”, 2002. – 296 с.
4. Кучеренко М.А., Ільясов Т.В. Проблема формирования умений понимания учебного текста: сущность и пути решения // Наука и школа. – 2007.– № 5. – С. 51 – 52.
5. Лернер И. Я. Проблемы понимания учебного текста // Советская педагогика. – 1984. – № 10. – С. 129 – 131.
6. Сергієнко В.П. ГДІ. Курс фізики: Навч. посібник. – К.: Майстер-клас, 2006. – 368 с.
7. Усова А.В., Бобров А.А. Формирование учебных умений и навыков учащихся на уроках физики. – М.: Просвещение, 1988. – 112 с.
8. Фіцула М.М. Педагогіка. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007. – 232с.
9. Шарко В.Д., Шолохова Н.С. Учись учитися (фізика 7 клас). – Херсон: Олді-Плюс, 2004. – 100 с.

УДК 371.25

А.М. Старєва

СТРУКТУРА СУЧАСНОГО ПІДРУЧНИКА ІСТОРІЇ: ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ

Автором статті зроблено спробу проаналізувати теоретичні основи змісту і структури сучасного підручника історії з позицій традиційних та інноваційних підходів до підручникотворення.

The author in article undertakes attempt of the analysis of methodological bases of the contents and structure of the modern textbook of a history from positions of traditional and innovational approaches to creativity of the textbook.

Мета підготовки фахівця педагогічних спеціальностей – формування їх готовності до здійснення державної інноваційної стратегії в галузі освіти: створення в майбутній професійній діяльності сприятливих умов для розвитку освітньої, дидактичної, виховної, управлінської систем. Якісна підготовка таких працівників потребує аналізу, виявлення та

обґрунтування нових підходів до відбору змісту, форм, методів та засобів організації навчання майбутніх учителів, максимального використання досягнень сучасної педагогічної науки, новітніх методик і технологій.

Важливу роль у функціонуванні освітніх систем відіграють підручники. Вони є одним із найважливіших елементів навчально-методичного комплексу і сутнісним компонентом освітньої системи. Підручникотворення: його зміст, державна та суспільна стратегії, освітні вимоги до нього та авторів, методологія є однією з важливих проблем підготовки як майбутнього педагога відповідних дисциплін у ВНЗ, так і майбутнього вчителя.

Метою статті є спроба аналізу теоретичних основ змісту і структури сучасного підручника історії з позицій традицій підручникотворення та інноваційних шляхів розвитку.

Історія – один із найважливіших шкільних предметів, за допомогою якого досягається формування громадянської особистості, що володіє культурно-історичною пам'яттю і здатністю приймати себе й навколишній світ в історичному контексті. На сучасному етапі, коли школа потребує підручників нового покоління з історії, особлива увага приділяється відбору їх змісту, методологічним засадам та експертизі [7: 191-192].

Підручник історії покликаний спиратися на новітні досягнення сучасної історичної науки; сприяти вихованню громадянськості, толерантності, загальнонаціональної свідомості, історичного оптимізму, поваги до історичної і культурної спадщини інших народів, формуванню ключових соціальних компетенцій; бути важливим чинником консолідації українського суспільства, органічного сприйняття учнями значення демократичних перетворень; виходити із цілісного методологічного уявлення авторами вітчизняної і світової історії та наявності в суспільстві альтернативних поглядів на історичне минуле, отже, відображати плюралізм в трактуванні і поданні навчального матеріалу [6: 130-131].

Підручник для класів з поглибленим вивченням історії повинен, з одного боку, забезпечити більш глибоке вивчення фактичного матеріалу, з іншого – його теоретичне осмислення на основі сучасної методології історичного знання, формувати цілісну гуманну картину світу; сприяти допрофесійній підготовці учнів, оволодінню ними методами історичного дослідження, навичками історичного пізнання минулого і сучасності.

Процес створення нової навчальної літератури потребує детального аналізу вітчизняного досвіду підручникотворення (К.Баханов, Н.Бібік, А.Булда, Т.Ладиченко, П.Мороз, О.Пометун, О.Савченко, Ф.Турченко, О.Удод, Г.Фрейман, Б.Шалагінов, О.Шалагінова) та ознайомлення із зарубіжним (В.Беспалько, І.Зверев, Ф.Зуєв, В.Калашников, Р.Пол, О.Фурсенко, А.Хуторской).

Європейськими дидактиками, з огляду на усвідомлення Європи як єдиного історичного та культурного простору, був сформульований один із найважливіших підходів до її вивчення, згідно якого історія як наука повинна перебувати поза пропагандою і опиратись на максимально об'єктивну оцінку факту. На думку європейських експертів, підручник має бути розвивальним, активним, творчим, академічно і педагогічно сучасним, привабливим, багатоперспективним, пов'язаним із додатковим матеріалом, інформаційними та комунікаційними технологіями; відповідним віковій та індивідуальним можливостям учнів; написаним доступною для певної вікової групи мовою; відповідати програмним вимогам; давати можливість для позапрограмної роботи. Автори підручників мають збільшити увагу до висвітлення історії національних меншин, соціальної та культурної історії, історії релігії; представляти в підручнику інші джерела інформації; дотримуватись рівноваги місцевої, регіональної, національної, європейської та світової історії; висвітлювати не лише військову та політичну історії, збільшити увагу до історії культури, суспільства, церкви; розвивати критичне мислення учнів [8].

Нові вітчизняні суспільні й державні орієнтири впливають на характер та зміст нововведень у шкільній суспільствознавчій галузі та, зокрема, в історичній освіті. Сучасне суспільство потребує підготовки молоді, що вміє критично мислити, приймати рішення, відповідати на виклики часу, людини компетентної та мобільної на сучасному ринку праці, з чіткою громадянською позицією, здатної до самоосвіти, самооцінювання, орієнтації в

сучасних інформаційно–комунікаційних технологіях, саморозвитку та навчання впродовж життя, ефективно здійснювати майбутню професійну діяльність. Шкільна історична освіта покликана не тільки надавати знання та формувати навички для життя в суспільстві, а й сприяти набуттю життєвих ціннісних орієнтацій.

За останні роки сталися істотні зміни в освітній політиці України, у тому числі і створенні шкільного підручника. Негативною тенденцією більшості нових підручників став недосконалий їх зміст, що найчастіше заміщується оновленим і, як правило, поглибленим. Але шкільний курс історії не повинен бути переліком другорядних дат та тверджень з їх приводу. Освіта вже не може бути заснована на традиційному способі отримання знань шляхом “збагачення пам’яті” на основі ідеологічно “правильного” світогляду. Гуманітарне знання стає дедалі методологічно спрямованим і потребує фундаментальної філософсько-епістеміологічної підготовки майбутніх істориків [9: 236-240].

Історія сьогодні може сприйматися і подаватися як багатовимірна дисципліна з усіма аспектами, можливостями, точками зору. Головне при цьому – свобода вибору, свобода світогляду на основі максимальної інформації (О.Фурсенко). Хоча в цій площині є широкі можливості для авторських спекуляцій: напівправа, гіперболізована увага до одних та замовчування інших фактів. На автора покладається велика відповідальність: з однієї сторони, за обсяг, “чистоту” (максимальну об’єктивність) інформації, розкриття широкої панорами історичного процесу, та з другої – не переобтяження навчального матеріалу описом другорядних подій, фактів, що знецінює пізнавальні можливості курсу, приваблює інтерес до історії. Підручник має велике значення, тому що повинен сформувати в учнів прагнення вивчати історію, розуміти її, бажання пізнати власну історію, усвідомлювати власне життя [9: 240].

Науковці відзначають, що в сучасному взаємопов’язаному та взаємозалежному світі, в умовах посилення глобалізаційних процесів, виникає нагальна потреба в розвитку, становленні і формуванні багатомірної людини з поліфонічним мисленням (Р.Пол). Багатовимірний світ не може бути опанований людьми з монологічним типом мислення, а збільшення числа проблем полімодального характеру потребує міждисциплінарного аналізу і синтезу. При їх вирішенні необхідним є пошук консенсусу між різними альтернативними позиціями і образами мислення. Вказані позиції є серйозним мотивом побудови сучасних підручників історії з дотриманням принципу *наукової інтеграції* (Є.Барбіна, А.Белкин, Г.Ібрагимов).

Важливим, на нашу думку, сьогодні є врахування в сучасному підручнику історії елементів проблематизації, як ризикової, інтелектуальної техніки, що сприяє виявленню та руйнації стереотипів мислення, народженню нових поглядів ідей та нетрадиційних рішень. Проблемне викладання навчального матеріалу, створення ситуацій, що змушують учня критично та творчо мислити, розвивати навички самостійного оволодіння книгою, диференціація текстів (поділ на основний та другорядний), залежно від рівня освіченості школярів, актуалізують *принцип проблемності* при написанні автором підручника [1: 2]. Реалізація принципу проблемного викладання матеріалу орієнтує підручник на розвиток пізнавальної активності школярів. Він передбачає: постановку перед учнями певної проблеми – автор формулює її, демонструє шляхи вирішення, розгортає логіку рішення. Текст підручника демонструє взірць наукового міркування, наукового пізнання світу. Проблемне викладання передбачає також наявність у навчальних текстах засобів рішення поставлених перед учнями проблем (додаткових і пояснювальних текстів, документів, ілюстрацій). Робота учня з таким підручником сприятиме формуванню в нього навичок порівняння, співвідношення, співставлення, протиставлення, екстраполяції, трансформації, узагальнення, знаходження спільних рис в різних явищах, позиціях, концепціях, вченнях тощо.

Принцип діалогічності шкільного підручника історії надзвичайно актуалізує проблему вивчення діалогу культур і цивілізацій в контексті нових підходів до вивчення всесвітньої історії у ВНЗ та врахуванні її змістової компоненти в тексті підручника.

Важливим на сьогодні є вивчення історії повсякденності, що в своїй основі спирається на об'єднання трьох підходів: наукового (методологія дослідження), художньо-ілюстративного (практики інтерпретації, ілюстрації історичних явищ доступними прикладами) й освітнього (сучасні формати вивчення, популяризація наукової інформації).

Традиційно важливою для сучасного підручника залишається вимога до нього як книги, яка повинна забезпечувати науковість змісту історичного матеріалу (**принцип науковості**), що в наш час збагачується ще вимогою його політичної неангажованості. Зміст підручника історії повинен відбивати сучасну наукову картину світу, відповідно в підручнику необхідно викласти: основи наукових теорій і концепцій, закони і закономірності, наукові гіпотези, поняття, терміни, факти. В тексті та ілюстративному матеріалі підручника повинні бути віддзеркалені елементи теорії науки, міститися пояснення та наукова методологія (способи отримання знань і форм їх фіксації), характеристика загальнонаукових і конкретно історичних методів.

Принцип системності змісту підручника забезпечує взаємозв'язок історичних категорій, понять, методів і формування певної понятійної основи підручника. Керуючись цим принципом, автор підручника історії у кожному параграфі повинен встановити його змістовий центр, систему похідних знань і вмій, узагальнений матеріал. Тісно пов'язаний з ним, **принцип логічності** викладання історичного матеріалу передбачає розгорнення наукових фактів, гіпотез, теорій в логічній послідовності (системі), що припускає певне послідовне опанування учнями за допомогою підручника програмними вміннями і навичками. Цей принцип, у свою чергу, нормує поступальність навчального матеріалу (логічний зв'язок між розділами, темами, параграфами), послідовність формування і розкриття понять, текстову цілеустановку, головну ідею, передбачення автором аналізу і узагальнення фактажу й інших форм логічного мислення учнів. Завдяки дотриманню принципу послідовності викладення матеріалу забезпечується взаємозв'язок категорій, методів, формується певна понятійна система підручника [3; 5].

Важлива роль у створенні авторського підручника покладається на **принцип доступності** – простоту викладу, відповідність психолого-віковій категорії учнів, врахування їх індивідуальності та попередньої освітньої підготовки, чіткість у формулюванні визначень основних історичних понять, фактів, термінів, законів, ідей. Доступність змісту підручника досягається шляхом врахування різних рівнів загальноосвітньої підготовки учнів. Це пояснює, в свою чергу, необхідність додаткових пояснювальних текстів, систему диференційованих завдань. Автор при написанні підручника повинен керуватися нормами подання нової інформації, встановленими сучасною наукою (6-9 класи – не більше 12; 10-12 класи – не більше 20 інформаційно-змістових елементів тексту: визначень понять, основних думок, висновків [4]. Також, одним із критеріїв доступності підручника є його можливості для самостійного оволодіння школярами. Дидактично він повинен мати чітко розподілений навчальний матеріал за розділами і параграфами, містити ілюстрації, фотоматеріали, хронологічні таблиці, документи, пам'ятки, схеми, малюнки, виділення шрифтом важливого матеріалу. Не другорядним є і його художнє оформлення, шрифт, зрозумілий апарат орієнтації (вступ, зміст, бібліографія, словник, перелік умовних позначень, скорочень тощо).

Чи не найголовнішою вадою підручників історії останніх років є недотримання авторами елементарних мовленнєвих вимог (**принцип мовленнєвої норми**). Під мовою підручника, нами розуміється система мовленнєвих засобів, що характеризує тексти, жанри, представлені в навчальній книзі. До мовленнєвих норм підручника можна віднести: ясність і точність висловлювання (відповідність використаних слів певному висловленню, правильність і простота речень, зрозумілість тексту в цілому і його структурних компонентів), стислість та "економічність" викладення (відсутність перевантаження тексту другорядною непотрібною інформацією), чистота мови (правильність і точність виразу, відповідність слова певному поняттю, виключення з тексту не літературних слів, виразів, ненормативних форм і синтаксичних конструкцій, відсутність двозначності трактування). Певні вимоги виставляються й до стилів підручників, що функціонально розрізняються як

теоретико-пізнавальні, описові, стверджувальні, емоційно-образні, інструктивно-методичні та логіко-математичні засоби реалізації тексту.

Принцип *єдності навчання і практики* підручника історії виступає одночасно як носій змісту освіти, форм фіксації різних елементів змісту та як модель навчального процесу [2]. У зв'язку з цим постає одна з суттєвих проблем історичного знання – що і як переносити з історичної науки в освітню практику. Якщо ми хочемо створити концептуальний підручник, не має сенсу захоплюватися переліком імен, дат і подій. Важливіше, скласти концептуально-проблемний кістяк, що й висвітить всю проблему в цілому, а події і дати будуть лише ілюстрацією, що підтверджують суть питання (наприклад, для відображення в підручнику історії культурного життя певного суспільства потрібно визначитися з його ціннісною основою; проблема геополітики може бути ключовою у розгляді питання міжнародних відносин). Мова йде про *принцип концептуальності сучасного підручника*: відповідність основних його концептуальних парадигм, що пояснюють характер історичного розвитку країни на різних етапах, ефективним способом пізнання історичної реальності. Глобалізація соціально-економічного і політичного розвитку сучасного соціуму актуалізує філософсько-історичні проблеми, постмодерн створює ситуацію, аналіз якої може збагатити філософію історії; використовуючи сучасні науково-дослідницькі парадигми, історична наука здатна більш адекватно вирішувати нагальні завдання. Загальною проблемою історіографії стає пізнання минулого через внутрішній світ людини, його ставлення до природи, суспільства, до самого себе, а не накладання категоріальних схем глобальних структур на історичний процес (у зв'язку з цим шкільний підручник з історії потребує вивчення історії повсякденності та психоісторії, гендерної, конфесійної історії тощо).

У підручниках історії для класів суспільно-гуманітарного напрямку повинна бути підвищена увага до методології як системи методів, що несуть відбиток особистості дослідника (представлені інноваційні методи наукового пізнання історичного пізнання: математично-статистичні, психоісторичні, лінгвістичні, метод аналогії, компаративний підхід, використання елементів інформаційних технологій).

Прикладний характер підручника, його зверненість до аналізу політичних, економічних і соціальних процесів примушують замислитися над їх історіографічним осмисленням. У зв'язку з цим, уявляється необхідним вміщення в текстовий формат підручника для профільних класів суспільно-гуманітарного напрямку окремих історіографічних матеріалів. Учням саме цих класів необхідно показати багатопланову палітру оцінкових характеристик подій, явищ, процесів. Це буде для них не просто цікаво, але й важливо з точки зору формування власної позиції, також аналітичних здібностей, для можливого прогнозування і моделювання політичних процесів сучасності. Важливо, щоб учні суспільно-гуманітарного напрямку оволоділи методологією аналізу історичного процесу, випрацювали необхідні світоглядні критерії оцінки сучасних подій.

Принцип наочності навчання реалізується в процесі конструювання підручника і фіксується у вимогах до ілюстративного матеріалу видання, взаємозв'язку тексту з наочними посібниками (таблицями, мапами) [3].

Важливим у створенні підручника історії нового типу є *дотримання принципу критеріальності* (встановити: які критерії учнівських компетенцій повинні бути закладені в шкільний підручник? що саме оцінювати?). Це може бути вміння інтерпретувати історичний процес (інтерпретація виступає як оцінкова процедура процесу пізнання й розкриття змісту через суб'єктивне сприйняття). Аналіз сучасних діючих підручників дозволяє стверджувати відсутність авторських інтерпретацій історичного процесу, переважання описових текстів й покладання цього важливого процесу, без надання необхідного методологічного інструментарію (критеріїв) оцінки історії, на вчителя й учнів. Подання й використання в шкільних підручниках чітко визначених критеріїв аналізу історичних подій уможливить зміну механічного запам'ятовування суми фактів на цікавий процес аналізу й власної оцінки та інтерпретації.

Таким чином, врахування методологічних засад сучасного підручникотворення дозволить створити оригінальну модель підручника, що зможе формувати в учнів методологічне мислення як особливу здатність утримувати суперечливу дійсність в мисленні, знаходячись у пошуках основ (принципів, моделей, схем) для упорядкування і налагодження комунікації шляхом формування нових культурних взірців, приблизитися до цілісності досліджуваного об'єкту, розрізняти проблеми і конфлікти, вміти переносити їх у реалії з метою пошуку їх рішень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баханов К.О. Навчання історії в школі: інноваційні аспекти. – Харків: Основа, 2005. – 128 с.
2. Баханов К.О. Написані з власного погляду (перші покоління українських підручників Баханов К.О.: основні напрями модернізації)// Історія в школах України. – 2004. – № 5. – С.11-17
3. Беспалько В.П. Теория учебника: Дидактический аспект. – М.: Педагогика, 1988. – 188 с.
4. Зуев Д.Д. Школьный учебник. – М., 1983. – 180 с.
5. Каким быть учебнику: дидактические принципы построения / Под ред. И.Я.Лернера и Н.М.Шахмаева. – Ч.1-2. – М., 1992.
6. Пометун О. Методика навчання історії в школі / О.І.Пометун, Г.О.Фрейман. – К.: Генеза, 2006. – 328 с.
7. Старева А.М. Методика навчання історії: особистісно орієнтований підхід: Навчальний посібник. – Миколаїв: Іліон, 2007. – 332 с.
8. Терно С. Як обрати підручник? Поради вчителю // Історія в школах України. – 2004. – №5. – С.17-20
9. Учебник как средство самореализации ученика и учителя (материалы методологического семинара) // Современный учебник: Проблемы проектирования учебной книги в условиях модернизации школьного образования. Сб. науч. трудов/ Под ред. А.В.Хуторского. – М.: ИСМО РАО, 2004. – 310 с.

УДК 372.47

Л.А. Сухіна

ОСОБЛИВОСТІ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ВИВЧЕННЯ ТАБЛИЧНИХ ВИПАДКІВ АРИФМЕТИЧНИХ ДІЙ

У статті розглядаються шляхи удосконалення процесу вивчення табличного додавання, віднімання, множення та ділення, наводяться рекомендації до їх здійснення.

The article reviews the ways of tabular addition, subtraction, multiplication, division learning process improvement and recommendations of their realization are given.

На сучасному етапі розбудови національної системи освіти, в основу якої закладено гуманістичний підхід до організації педагогічного процесу, однією з актуальних проблем є формування базових знань, навичок і вмінь, суттєве місце серед яких посідають математичні. Математична підготовка учнів залежить від рівня сформованості загальнонавчальних умінь, загально-математичних навичок, обчислювальної культури.

Формування обчислювальних навичок і вмінь одне з найважливіших завдань навчання математики у початкових класах. Для його розв'язання суттєвим є знання напам'ять табличних випадків арифметичних дій. Без швидкого й правильного їх відтворення неможливо подальше ефективне навчання усному і письмовому множенню та діленню.

Проблемам формування обчислювальних навичок взагалі та засвоєнню табличних випадків арифметичних дій зокрема присвячено дослідження багатьох методистів та вчителів-практиків. Їх публікації присвячено рекомендаціям міцного засвоєння табличних випадків арифметичних дій за допомогою